

Historia Slavorum Occidentis
2023, R. 13, nr 4 (39)
ISSN 2084-1213
DOI: 10.15804/hso230408

WOJCIECH MAŁDRY* (POZNAŃ)

Charakterystyka postaci i dorobku Andrzeja Wędzkiego (1927–2017), sławisty, regionalisty i kolekcjonera

Abstract: *Profile of Andrzej Wędzki (1927–2017), a Slavist, regionalist, and collector.*

This article analyses the directions of Andrzej Wędzki's scholarly activities, his contribution to the study of early Slavic history, settlement, and the formation of cities in Central Europe.

Keywords: history; collecting; microhistory; regional studies; Slavic studies; settlement; early Slavic studies

Słowa kluczowe: historia; kolekcjonerstwo; mikrohistoria; regionalistyka; sławistyka; osadnictwo; wczesna Słowiańszczyzna

8 grudnia 2022 r. w Poznaniu w Sali Turkusowej Pałacu Działyńskich odbyła się konferencja pt. „Spuścizna Profesora Andrzeja Wędzkiego bazą źródłową do badań nad biografią sławisty, regionalisty i kolekcjonera”. Zbiegła się ona niemal z przypadającą pięć dni później piątą rocznicą jego śmierci. Bez wątplenia prof. Andrzeja Wędzkiego możemy zaliczyć do grona czołowych historyków wywodzących się z poznańskiego środowiska. Jego działalność naukowa najczęściej kojarzona jest ze *Słownikiem starożytności słowiańskich* – jedynym dotąd monumentalnym dziełem

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5078-9714>; dr, Zakład Historii, Instytutu Sławistyki PAN; e-mail: wojciech.madry@ispan.waw.pl.

Artykuł nadesłany: 28 II 2023; nadesłany po poprawkach: 30 VI 2023; zaakceptowany: 15 VII 2023.

o dziejach i kulturze dawnych Słowian. Był on związany z jego redagowaniem, począwszy od 1953 r., czyli niemal od rozpoczęcia prac nad jego wydawaniem, aż do 1996 r., kiedy to ukazał się ostatni, ósmy tom¹. Należy jednak pamiętać, że badania A. Wędzkiego obejmowały szerokie spektrum związane z historią, rozpatrywane zwłaszcza pod kątem dziejów osadnictwa, począwszy od wczesnego średniowiecza aż po współczesność. Był przedstawicielem zanikającego gatunku badacza o rozległych zainteresowaniach, samotnie i niestrudzenie dążącego do poznania prawdy.

Głównym celem przyświecającym organizatorom konferencji była próba przedstawienia jego bogatego interdyscyplinarnego dorobku naukowego, a zarazem ściśle związanych z nim pasji zbierania pamiątek z przeszłości oraz jej dokumentowania i utrwalania często w formie skrętnie gromadzonych skorup glinianych naczyń, monet, banknotów, zdjęć czy notatek z podróży. Warto jednak spojrzeć nieco dalej w przeszłość, cofając się do wczesnych lat życia Andrzeja Wędzkiego, aby poznać, kiedy i w jakich okolicznościach rozpoczęły kształtować się jego zainteresowania badawcze, które w trakcie kolejnych etapów jego naukowego rozwoju zaowocowały liczbą kilkuset haseł do wszystkich tomów *Słownika*, a oprócz tego ponad 270 różnego rodzaju publikacjami w formie monografii i artykułów oraz innych wydawnictw encyklopedycznych z dziedziny historii, dziejów osadnictwa, regionalistyki, archeologii i numizmatyki².

Andrzej Wędzki urodził się 14 listopada 1927 r. w Lesznie. Jego rodzice byli nauczycielami w miejscowej Państwowej Szkole Handlowej, a od 1 września po reorganizacji tej szkoły na Koedukacyjne Gimnazjum Kupieckie, jego ojciec otrzymał stanowisko dyrektora, które zajmował aż do wybuchu wojny. Matka pochodziła z terenu byłej Galicji, a ojciec z leżącego w jej pobliżu, ale już na terenie zaboru rosyjskiego Miechowa. Pod koniec sierpnia 1939 r. A. Wędzki wraz z matką i młodszą siostrą Ireną opuścił Leszno w obawie przed spodziewaną agresją Niemiec na Polskę. Ostatecznie po zakończeniu tułaczki po obecnej środkowej Polsce, połączona szczęśliwie rodzina lata okupacji spędziła na terenie utworzonego przez Niemców Generalnego Gubernatorstwa, przebywając początkowo – od jesieni 1939 r. do czerwca 1940 r. w Krakowie, a następnie aż do wyzwolenia w 1945 r. w Miechowie, gdzie A. Wędzki na tajnych kompletach zdobywał wiedzę w zakresie szkoły średniej.

¹ *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych*, t. 1–8, red. A. Gąsiorowski, W. Kowalenko, G. Labuda, T. Lehr-Spławiński, A. Wędzki, Wrocław 1961–1996.

² Bibliografia prac Andrzeja Wędzkiego została zamieszczona w pracy: A. Wędzki, *Przechadzki po Wielkopolsce*, Poznań 2007, s. 11–35.

Po zakończeniu działań wojennych powrócił on wraz z rodziną do Leszna, po czym w 1946 r. rozpoczął studia na kierunku ekonomia, a później także prawo na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Ukończył je w roku 1952 i niebawem, w 1953 został zatrudniony przez założyciela Instytutu Zachodniego prof. Zygmunta Wojciechowskiego w Redakcji *Słownika starożytności słowiańskich*. Z miejscem tym związany był przez całe życie zawodowe, przechodząc przez wszystkie szczeble kariery, począwszy od pomocnika sekretarza, aż do długoletniego (w latach 1984–2006) kierownika Zakładu. Jak sam z dumą podkreślał, był on ostatnim, najmłodszym uczniem prof. Zygmunta Wojciechowskiego.

Nie sposób opisać w szczegółach treści każdego z 15 referatów przedstawionych na tej konferencji. Warto je jednak podzielić na kilka grup, aby w ten sposób otrzymać w miarę pełen obraz biografii oraz zainteresowań badawczych A. Wędzkiego. Pierwszą z nich stanowią referaty poświęcone spuściznie archiwalnej oraz numizmatycznej i bibliotecznej. Spuścizny te stanowią główne źródło, a zarazem drogowskaz zarówno do poznania wczesnych lat życia A. Wędzkiego, w których kształtowały się jego późniejsze zainteresowania badawcze, jak i do dalszych etapów jego działalności naukowej. Zostały one szczegółowo przedstawione zarówno w formie referatów, jak i w postaci slajdów przez prof. dr. hab. Tomasza Jasińskiego – Dyrektora Biblioteki Kórnickiej, dr. Jarosława Matysiaka – Kierownika Oddziału Archiwum PAN w Poznaniu, oraz pracowników Zakładu Historii IS PAN, mgr Barbarę Grunwald-Hajdasz i dr. Wojciecha Mądrego.

Wszystkie materiały wchodzące w skład spuścizny archiwalnej A. Wędzkiego zostały przez niego tematycznie posegregowane i umieszczone w oddzielnych, opisanych teczkach i zgodnie z jego wolą w całości przekazane do poznańskiego Oddziału Archiwum PAN i Biblioteki Kórnickiej. W podobny sposób skatalogował on swoją bogatą kolekcję numizmatyczną, liczącą 9400 monet, 350 medali oraz 3,5 tys. banknotów emitowanych w różnych okresach. Kolekcja ta stanowiła wydzieloną część spuścizny, która w testamencie została przekazana na własność Bibliotece Kórnickiej. Kolejną wydzieloną częścią spuścizny jest także liczący ponad 10 tys. woluminów księgozbiór o tematyce osadniczej, archeologicznej, numizmatycznej oraz biograficznej wraz z licznymi wydawnictwami źródłowymi, a także bogatym zbiorem map, zwłaszcza dawnych wojskowych, przekazany w całości Instytutowi Sławistyki PAN.

Można zatem zastanowić się, czy zamiarem A. Wędzkiego było, aby po jego śmierci materiały zawarte w spuściznie posłużyły przyszłym badaczom do zbudowania jego wizerunku według kryteriów świadomie narzuconych przez niego za ży-

cia? Czy może pragnął on za pośrednictwem notatek oraz zdjęć dokumentujących dzieje jego rodziny podkreślić wpływ, jaki wywarły na życiu poszczególnych jednostek burzliwe wydarzenia rozgrywające się na ziemiach polskich w XX w.? Możliwe również, że z pobudek patriotycznych chciał on wzorem założyciela Fundacji Kórnickiej Władysława Zamojskiego przekazać społeczeństwu polskiemu majątek swojego życia w postaci tworzonej z pieczołowitością przez wiele dziesiątek lat kolekcji numizmatycznej oraz biblioteki.

Na te pytania nie znajdziemy jednoznacznej odpowiedzi. Jednak próba jej wychwycenia skłania nas do bliższego zapoznania się zarówno z materiałem wchodzącym w skład spuścizny przekazanej poznańskiemu Oddziałowi Archiwum PAN, jak i z postacią jego twórcy. Podobnie jak w wielu innych spuściznach profesorskich, duża jej część składa się z rękopisów i maszynopisów prac naukowych zarówno tych, które doczekały się publikacji, jak i nieopublikowanych. Wszystkie one wskazują na zakres oraz problematykę badań prowadzonych przez A. Wędzkiego w kolejnych etapach jego życia.

Szczególną uwagę przyciąga pozostała część spuścizny wskazująca na zamiłowania jej twórcy do kolekcjonowania. W jej skład wchodzi szereg różnego rodzaju materiałów świadczących zarówno o jego pasji kolekcjonowania przedmiotów materialnych, jak też o wewnętrznej potrzebie do utrwalenia w czasie owej „ulotnej chwili”, którą tworzą: rodzinne relacje, wspomnienia, relacje z podróży, tablice genealogiczne przedstawiające rodzinne koligacje oraz zrobionych własnoręcznie kilka tysięcy fotografii. Ze względu na jej bogactwo i różnorodność, warto przyjrzeć się jej nieco dokładniej, koncentrując się zwłaszcza na tych jej fragmentach, które stanowią nie tylko ciekawy materiał do poznania biografii A. Wędzkiego, ale też stanowią przyczynek do zgłębiania najnowszej historii Polski.

W spuściznie po A. Wędzkiem odnajdujemy dwa szare zeszyty. Materiał w nich zawarty opisuje m.in. okres dojrzewania i krystalizowania się zainteresowań badawczych uczonego, opatrzone datami opisy wydarzeń, których był on świadkiem bądź uczestnikiem w okresie międzywojennym i w latach okupacji. Szczególną uwagę przykuwają notatki będące relacją z wojennej tułaczki we wrześniu 1939 r. Jest to opis, widziany jego oczami, osiemnastoletniego Andrzeja, exodus ludności cywilnej przemieszczającej się pieszo lub na furmankach, bombardowania uciekających przez niemieckie samoloty oraz trasa ucieczki z Leszna w kierunku Warszawy przed zbliżającą się armią niemiecką. Kolejny szkic zawarty w tym zeszycie datowany na 15 października 1974 r. stanowi ciekawy materiał wspomnieniowy ukazujący budzenie się zainteresowań A. Wędzkiego zarówno historią, jak i krajoznawstwem połączonym z poznawaniem

różnych kultur. W swoich przyszłych badaniach będzie on łączył razem wszystkie te dyscypliny, co doprowadzi do powstania wielu ważnych i ciekawych prac z zakresu osadnictwa na terenie środkowej Europy. Jeden ze szkiców przedstawia migawki z życia w Krakowie w pierwszych miesiącach okupacji, w oczach nastoletniego chłopca, który wraz z rodziną znalazł schronienia u swojej cioci.

I etap. Pobyt w Krakowie najpierw w grudniu krótko u Eli, potem w mieszkaniu przy ul. Mickiewicza 53. Lektura trylogii w zimie 1939/40 rozbudziła zainteresowania historią, a w tym i krajoznawcze. Wędrówki po Krakowie z cocią Janką w poszukiwaniu żywności przyczyniły się do poznania miasta. Chyba wczesną wiosną, może w okolicy Wielkanocy duże wrażenie zrobiły fragmenty odkopanych tuż przed wojną murów miejskich przy plantach między Sienną a Gródkiem. W końcu 1939 lub na samym początku 1940 r. z Janką wieczorem poszliśmy na Stradom. Inne miasto o napisach hebrajskich, język, stroje, na rogach alei Dietla Żydówki sprzedające pieczone na małych piecykach bób. Dotarliśmy w rejon placu Wolnicy – kogoś szukaliśmy³.

W kolejnej notatce opisano wyjazd z Krakowa do rodziny w Miechowie, a dalsze migawki zawierają opisy ulic Miechowa z podkreśleniem tajemniczości otaczającej pagórkowate krajobrazy okolicznych wsi i opowieści o skarbach zasłyszane od ich mieszkańców. Warto podkreślić, że tam właśnie przebywając od czerwca 1941 r. aż do zakończenia działań wojennych w 1945 r., zaczął interesować się historią, co tak wspominał po latach: „Chyba właśnie w Miechowie o tak ciekawej i wciąż zagadkowej przeszłości (Jaksa!) skryształizowały się ostatecznie moje zainteresowania historią i po studiach obrałem drogę naukową”⁴.

W następnych szkicach znajdują się ciekawe informacje o rodzających się w latach wojny jego zainteresowaniach, które z biegiem czasu miały zaowocować bogatym dorobkiem naukowym. O ile informacje zawarte w tym zaszycie są bezpośrednio związane z osobą A. Wędzkiego, o tyle w drugim przeważają opisy biograficzne różnych osób oraz spisane ustne relacje o jego przodkach, sięgające początków XIX w. *Tradycja ustna* A. Wędzki opisuje na kilku stronach historię swojego pradziada Macieja, który umarł w 1908 r. w wieku około 67 lat. Jako przykład warto przytoczyć z niej dwa fragmenty. Pierwszy dotyczy opisu jego życia:

³ Archiwum PAN. Oddział w Poznaniu, sygn. P-III-128. Ponieważ spuścizna ta nie została jeszcze opracowana, poszczególne dokumenty wchodzące w jej skład nie posiadają odrębnej paginacji.

⁴ Fragment listu do Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Miechowie, A. Wędzki, *Miechów inspiracją w wyborze drogi życiowej*, *Więści Miechowskie*, nr 9 (194) z 16 V 2008, s. 16.

Zgodnie wspomina się, że mieszkał na Starej Wsi koło szkoły, podobno w kurnej chacie. Miał tam 2 morgi łąki. Miał nogę sztywną, podobno przestrzeloną. W domu o tym mało się mówiło. Czasem prababka mu wypominała: po coś tam lazi? Prawdopodobnie nastąpiło to w czasie powstania styczniowego. Jako kaleka nie mógł prowadzić gospodarstwa, robił kosze, półkoszki z wikliny, bryczki dla okolicznych dworów. Skupywał wiklinę. Dorobił się na tym i rozszerzył gospodarstwo. Prababka miała pudełko złotych monet, po jej nagłej śmierci podobno nie odnaleziono go⁵.

Kolejny fragment dotyczy zwyczajów ludności wiejskiej z okolic Miechowa związanych z odpustami:

Na początku XX wieku proboszcz miechowski organizował wyjazdy końmi na odpust do Kalwarii (Zebrzydowskiej). Proboszcz załatwiał formalności graniczne. Wyprawa trwała tydzień. Dłużej trwały odpusty do Częstochowy, które prowadziły okrężną drogą przez Gidle. Zamawiali po drodze msze w niektórych parafiach. Wyjazd poprzedzały długie przygotowania żywności (sery suszone, wędliny). Bliższe pielgrzymki urządzano do Zielonic. Z odpustów przywożono dla dzieci gościńce np. różańce z pierników. Powitanie na Cichej. Dziadkowie jeździli – pradziad ze względu na sztywną nogę na wozie. Część drogi zdrowi szli pieszo. Duże przeżycie⁶.

Można zauważyć, że notatki sporządzone przez A. Wędzkiego z zasłyszanych przez niego ustnych relacji stanowią nie tylko bogate źródło do badania losów poszczególnych rodzin na przestrzeni XIX i XX w., ale także ciekawy materiał dla badacza dziejów i obyczajowości szerszych grup społecznych żyjących w tym okresie na ziemiach polskich.

Kolejnym fragmentem spuścizny przedstawionym na slajdach i szerzej omówionym przez mgr Barbarę Grunwald-Hajdasz i dr. Wojciecha Mądrego był zbiór fotografii, noszący tytuł *Archiwum fotograficzne*⁷. Składa się ono z dziewięciu pudeł, zawierających około 10 tys. wykonanych własnoręcznie czarno-białych fotografii. Pod koniec swojego życia A. Wędzki sam przekazał je do archiwum i dopisał:

Archiwum fotograficzne obejmuje kilkutyśięczny zbiór zdjęć fotograficznych wykonanych w czasie naukowych objazdów w kraju i za granicą. Powstawało ono od końca lat pięćdziesiątych do schyłku XX w. a więc około pół wieku. Przedsta-

⁵ Archiwum PAN. Oddział w Poznaniu, sygn. P-III-128.

⁶ Tamże.

⁷ Omawiany zbiór fotografii jest częścią spuścizny A. Wędzkiego znajdującej się w Archiwum PAN Oddział w Poznaniu, sygn. P-III-128.

wiają one głównie architekturę, rzadziej krajobrazy. Służyły one do opracowań naukowych monografii miast czy regionów. Część z nich była publikowana. Starano się uwzględnić architekturę zabytkową, często znajdującą się w złym stanie technicznym. Wiele z tych obiektów na pewno już nie istnieje. Zbiór usystematyzowano alfabetycznie. Poszczególne fotografie nalepione zostały na karty. Starano się jednolicić formę opisu fotografii. W prawym narożniku, powyżej fotografii podano nazwę miejscowości. Poniżej fotografii opis obiektu. W dolnym narożniku karty, poniżej fotografii podano datę wykonania zdjęcia i numer filmu (niestety nie zachowanych). W czasie prac terenowych, zamiast robienia notatek posługiwałem się aparatem fotograficznym ujmując poszczególne obiekty z różnych stron i często ich szczegóły architektoniczne. Umożliwiło to dokonywanie opisów w toku prac gabinetowych⁸.

Trudno jest obecnie ocenić przydatność tego typu dokumentacji do badań naukowych, jednak nie umniejsza to w żadnym stopniu wysiłku włożonego w powstanie tej kolekcji. Jest ona także świadectwem potrzeby dokumentowania zabytkowych budowli i utrwalenia w kadrze owej ulotnej chwili w przeświadczeniu, że niektóre spośród tych obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym zostanie zburzonych, a fotografia stanowić będzie kiedyś jedyny ślad ich istnienia.

Zapewne podobną rolę jak fotografie miały spełniać, w zamierzeniu A. Wędzkiego, tzw. *Szkice krajoznawcze*. Taki tytuł nosiły odręcznie sporządzone notatki opisujące przebieg wycieczek terenowych, zarówno tych bliskich w okolice Leszna czy Poznania, jak i wielodniowych wypraw w różne części Polski czy Europy. Opisane są w nich trasy wędrówek, jak również ukształtowanie mijanego terenu, a zwłaszcza znajdujące się na nim zabytkowe obiekty wraz z ich historią, stanem zachowania, otaczającą roślinnością – zwłaszcza w odniesieniu do pozostałości podworskich założeń parkowych czy cmentarzy położonych wokół starych kościołów. Z opisów tych możemy się również dowiedzieć o zniszczeniach poszczególnych miast w wyniku drugiej wojny światowej, jak również postępującej w pierwszych latach po jej zakończeniu odbudowie oraz pracach konserwatorskich.

Materiały wchodzące w skład spuścizny naukowej po A. Wędzkiem stanowią interesujące pole do badań dla przedstawicieli nauk pomocniczych historii, a także ukazują bogaty i różnorodny obraz świata widziany oczami ich twórcy. Obraz ten kształtowała trwająca od najmłodszych lat aż do schyłku życia pasja zbierania i kolekcjonowania. Odnosiła się ona zarówno do przedmiotów związanych z przeszłością, takich jak znaczki, książki, mapy czy monety, jak też do gromadzenia wiedzy i przeszłości

⁸ Tamże, sygn. P-III-128.

w celu uchronienia jej przed ludzką niepamięcią. Przejawem jej były skrupulatnie gromadzone materiały genealogiczne, obrazujące kilka pokoleń antenatów, opisy tras wędrówek czy kolekcja składająca się na *Archiwum fotograficzne*. Spuścizna ta stanowi bogate źródło poszerzające naszą wiedzę, jednak w miarę stopniowego zagłębiania się w nią rodzi wiele nowych pytań, na które niestety nie uzyskamy już odpowiedzi. Stanowi ona systematycznie tworzone przez lata służące do poznania ciągłości losów przedstawicieli kilku pokoleń Polaków wywodzących się z różnych środowisk, żyjących w dwóch zaborach, którzy po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. wyruszyli do Wielkopolski na teren byłego zaboru pruskiego, aby tam od podstaw tworzyć polskie szkolnictwo. Dopelnieniem jego są losy kolejnego pokolenia urodzonego już w niepodległej Polsce, które doświadczyło okropności drugiej wojny światowej i wchodzenia w dojrzałe życie związane z początkami prowadzenia działalności naukowej w epoce stalinowskiej o którego to zaliczyć należy Andrzeja Wędzkiego.

Kolejne referaty przedstawione przez dr. Wojciecha Mądrego i dr. Dorotę Leśniewską zostały poświęcone działalności A. Wędzkiego, związanej z badaniami nad wczesną Słowiańszczyzną. To właśnie tym zajmował się całe swoje życie zawodowe, czemu dał wyraz m.in. w liście przesłanym do Dyrekcji Instytutu Sławistyki PAN w 2014 r. z okazji 60. rocznicy jego utworzenia:

Okrągłe rocznice skłaniają zawsze do refleksji nad upływem czasu i dokonania podsumowania przebytej drogi naukowej [...]. Całe moje życie zawodowe rozpoczęte 1 lutego 1953 roku związane było z Redakcją Słownika starożytności słowiańskich działającej początkowo w ramach Instytutu Zachodniego, a następnie po powołaniu Instytutu Słowianoznawstwa PAN w jego zmieniających się strukturach. Dużą satysfakcję sprawia mi fakt, że nawet po przejściu na emeryturę, więź z Instytutem nadal jest podtrzymywana, za co jestem szczerze wdzięczny⁹.

Już w następnym, 1950 r. rozpoczęły się w IZ prace przygotowawcze polegające na opracowaniu szczegółowej koncepcji *Słownika*, ustaleniu listy haseł i stworzeniu struktury organizacyjnej wydawnictwa. Wraz z rozpoczęciem pracy naukowej w IZ z dniem 1 lutego 1953 r. A. Wędzki został skierowany do Sekretariatu Redakcji SSS, co zbiegło się z zakończeniem prac przygotowawczych nad tą publikacją. W chwili, gdy podejmował pracę, w Sekretariacie trwały prace nad *Słownikiem*, mającym być w pierwotnym założeniu dwutomową publikacją o charakterze popularnonaukowym, zawierającym około 3600 haseł opracowanych wyłącznie przez polskich au-

⁹ Archiwum PAN Oddział w Poznaniu, sygn. P-III-128.

torów. Wędzki przez kolejne 43 lata poświęcił się bez reszty pracy nad *Słownikiem*. Dzięki jego zaangażowaniu w odstępie kilku lat ukazywały się kolejne tomy, aż do wspomnianego ostatniego zeszytu, zawierającego indeksy nazw osobowych i miejscowych, przez co do dzisiaj *Słownik* stanowi jedyne tego typu interdyscyplinarne kompendium wiedzy o charakterze encyklopedycznym o dziejach i kulturze dawnych Słowian, do którego oprócz podstawowych dyscyplin, jak: historia, archeologia czy językoznawstwo, włączono także: prawo, antropologię, etnografię, literaturę i historię sztuki. Na barkach A. Wędzkiego spoczął wysiłek organizacji redakcji. Praktycznie przez cały czas wydawania *Słownika* odpowiadał on za dobór haseł, pilnowanie, by autorzy wywiązywali się ze zobowiązań wobec redakcji, a redakcja regulowała zobowiązania finansowe wobec autorów. Sprawdzał on również nadsyłane do redakcji hasła pod względem merytorycznym i stylistycznym, a także dobierał do nich ilustracje. Był faktycznym organizatorem codziennej pracy, dzięki której redakcja mogła sprawnie funkcjonować, przekazując do wydawnictwa Ossolineum we Wrocławiu gotowe materiały do kolejnych tomów. Wędzki oprócz haseł dotyczących Polski, Czech, Słowacji, Rusi i Połabszczyzny z czasem podał się także pisania haseł dotyczących Chorwacji. W sumie opracował ponad 700 haseł, co stanowiło ponad 1/6 wszystkich haseł *Słownika*. Wędzki rozpoczął kompletowanie księgozbioru, który z biegiem czasu rozrósł się do rozmiarów dużej biblioteki, liczącej około 13 tys. woluminów książek i 1200 tytułów czasopism. W 1958 r. dzięki staraniom A. Wędzkiego biblioteka otrzymała w darze od IZ książki o tematyce slawistycznej. Stan posiadania biblioteki uzupełniany był zarówno czynionymi przez A. Wędzkiego zakupami, jak też jego osobistymi kontaktami, m.in. w latach 50. XX w. nawiązał on kontakt ze Składnicą Księgozbiorów Zabezpieczonych w Stalinogrodzie (tak nazywały się wówczas Katowice), skąd w plecaku i paczkach przywoził wiele cennych książek z ponemieckich bibliotek znajdujących się na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Wśród nich było wiele monografii miast z terenu Śląska i Ziemi Lubuskiej oraz liczne lokalne czasopisma, zawierające dużo cennych informacji na temat osadnictwa na tamtych terenach. Dzięki staraniom A. Wędzkiego biblioteka otrzymała w darze cenne pozycje od różnych instytucji państwowych. Wśród nich była część księgozbioru ks. Stanisława Kozierowskiego, wraz z działem językoznawczym, przekazana przez Archiwum Państwowe w Poznaniu. A. Wędzki nawiązał także kontakty z instytucjami zagranicznymi, dzięki którym biblioteka otrzymywała w drodze wymiany, z Jugosławii i Niemieckiej Republiki Demokratycznej, co pozwoliło redakcji na bieżąco obserwować postępy w badaniach nad osadnictwem słowiańskim w średniowieczu. Po śmierci A. Wędzkiego biblioteka wzbogaciła się o jego prywatny księgozbiór,

zawierający ponad 10 tys. woluminów o tematyce historycznej, archeologicznej, biograficznej oraz z zakresu historii sztuki i numizmatyki wraz z licznymi mapami. Pragnął on, aby biblioteka Zakładu Historii Instytutu Slawistyki PAN jeszcze przez wiele lat mogła służyć badaczom dziejów Słowian swoim unikalnym księgozbiorem. Niestety kwestie finansowe związane z utrzymaniem biblioteki spowodowały, że ten jedyny w swoim rodzaju księgozbiór został w 2019 r. przekazany Bibliotece Kórnickiej. Powstanie tej biblioteki było wyjątkowym w Polsce przypadkiem stworzenia z oddolnej inicjatywy jednego tylko człowieka w warunkach powszechnego niedoboru i niemal całkowitego braku kontaktów z zagranicą niepowszedniego, specjalistycznego, rozbudowanego do liczby ponad 40 tys. zbioru, obejmującego niemal wszystkie dziedziny wiedzy związane ze Słowiańszczyzną.

Ukończony w 1996 r. SSS na stałe wszedł do kanonu podstawowej literatury slawistycznej i wymieniany jest w zdecydowanej większości prac odnoszących się do wczesnego średniowiecza. Nie był on jednak jedynym dziełem leksykograficznym, którego powstawaniem kierował A. Wędzki. W 1975 r. Instytut Słowianoznawstwa PAN zapoczątkował współpracę z Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie Akademie der Wissenschaften der DDR w Berlinie Wschodnim. Jej celem było przygotowanie wielotomowej, międzynarodowej encyklopedii pt. *Enzyklopädie zur Frühgeschichte Europas*, mającej przedstawić historię ludów zamieszkujących Europę Środkową i Wschodnią od VI do XII w., a jej współpracownikami mieli być specjaliści z krajów leżących w zasięgu zainteresowań inicjatorów encyklopedii. A. Wędzki został kierownikiem zespołu redakcyjnego oraz jednym z sekretarzy naukowych Redakcji Głównej w Berlinie. Redakcja poznańska stworzona na bazie redakcji *Słownika starożytności słowiańskich* miała koordynować działalność lokalnych komitetów narodowych: czeskosłowackiego, bułgarskiego, radzieckiego, i jugosłowiańskiego, zbierać hasła tamtejszych autorów i opracowywać je redakcyjnie, a następnie wysyłać do Redakcji Głównej w Berlinie. Niestety prace nad tym wydawnictwem nie wyszły poza wstępne stadium i zakończyły się wydaniem zeszytu próbnego¹⁰. Po zjednoczeniu Niemiec w 1990 r. Akademie der Wissenschaften der DDR została zlikwidowana, prace nad encyklopedią zostały wstrzymane, a cały projekt popadł w zapomnienie.

Dyrekcja Instytutu Slawistyki PAN wystąpiła zaś z inicjatywą opracowania w Zakładzie Historii pod kierownictwem A. Wędzkiego na bazie materiałów opublikowanych w *Słowniku*, jednotomowej podręcznej encyklopedii pt. *Wczesna Słowiańszczyzna. Przewodnik po dziejach i literaturze przedmiotu*. Została ona pomyślana jako

¹⁰ *Enzyklopädie zur Frühgeschichte Europas: Arbeitsmaterial: Konzeption, Musterartikel*, red. J. Herrmann, G. Labuda, Berlin 1980.

swego rodzaju suplement do *Słownika starożytności słowiańskich*, uwzględniający najnowsze wyniki badań, głównie archeologicznych, wraz z obszernym zestawieniem literatury przedmiotu do roku 2005¹¹. Został on wydany w 2008 r., w przygotowaniu jest wersja w języku angielskim. Jego zredagowanie oraz napisanie licznych autorских haseł i wybór ilustracji stanowiło podsumowanie wielu lat pracy naukowo-edytorskiej A. Wędzkiego związanej z wczesną Słowiańszczyzną.

Kolejna część konferencji była omówieniem prac nad *Testimoniami najdawniejszych dziejów Słowian*¹². Zagadnieniu temu zostały poświęcone trzy referaty: dr Aliny Brzóstkowskiej „Testimonia – seria grecka źródeł od V do XI w.”, prof. dr. hab. Ryszarda Grzesika „Prace nad serią łacińską Testimoniów najdawniejszych dziejów Słowian” oraz dr hab. Anny Kotłowskiej, prof. UAM „Historiografia bizantyńska wieku XI. U podstaw szóstego tomu serii greckiej Testimoniów najdawniejszych dziejów Słowian”. Prace nad *Testimoniami* zostały rozpoczęte w 1975 r., z inicjatywy prof. G. Labudy, przez współpracowników A. Wędzkiego dr. hab. Wincentego Swobodę, dr Alinę Brzóstkowską, a obecnie są one kontynuowane pod kierownictwem prof. Ryszarda Grzesika przy współudziale dr hab. Anny Kotłowskiej, prof. UAM oraz dr. Adriana Quéret-Podesty. Wprawdzie A. Wędzki nie uczestniczył w nich bezpośrednio, jednak *Testimonia* stanowią znaczący i trwały dorobek kierowanego przez niego Zakładu nad leksykonem, który obejmować będzie postacie występujące w ekscerptach, nazwy geograficzne i wydarzenia. Głównym celem jest przybliżenie odbiorcom nie tylko wiedzy o Słowianach, ale również wniknięcie w węgierską średniowieczną pamięć historyczną, której elementy kształtują świat wyobrażeń współczesnych Węgrów. Przy okazji zostaną opisane wojny domowe toczące się na Węgrzech po śmierci św. Stefana, w które zaangażowali się sąsiedzi, m.in. Polska Bolesława II Szczodrego.

¹¹ *Wczesna Słowiańszczyzna. Przewodnik po dziejach i literaturze przedmiotu*, t. 1: A–Z, t. 2: *Bibliografia*, red. A. Wędzki, Warszawa 2008.

¹² Dotychczas ukazały się następujące tomy tego wydawnictwa: *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian: seria grecka*, z. 2: *Pisarze z V–X wieku*, Seria Grecka, red. A. Brzóstkowska, W. Swoboda, Wrocław 1989; *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian: seria grecka*, z. 3: *Pisarze z VII–X wieku*, red. A. Brzóstkowska, W. Swoboda, Warszawa 1995; *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian: seria grecka*, z. 4: *Pisarze z VIII–XII wieku*, red. A. Brzóstkowska, W. Swoboda, Warszawa 1997; *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian: seria grecka*, z. 5: *Pisarze z X wieku*, red. A. Brzóstkowska, Warszawa 2009; *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian: seria grecka*, z. 6: *Pisarze wieku XI*, red. A. Kotłowska, A. Brzóstkowska, Warszawa 2013; *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian: seria łacińska*, t. 1: *Starożytność. Pisarze najdawniejsi*, red. A. Kotłowska, R. Grzesik przy współudziale B. Grunwald-Hajdasz, Poznań–Warszawa 2016.

Po zakończeniu zeszytu węgierskiego zespół skieruje swą uwagę w stronę wczesnośredniowiecznego świata schyłku Cesarstwa Zachodniorzymskiego oraz Europy merowińskiej i karolińskiej. Źródła z tego czasu i obszaru złożą się na tom 2, który redaguje Adrien Quéret-Podesta (być może ukaże się w dwóch zeszytach). Wydaje się zatem, że wspomniany wyżej projekt realizowany będzie w Zakładzie Historii Instytutu Slawistyki PAN jeszcze przez długie lata.

W dalszych wystąpieniach przedstawiono działalność A. Wędzkiego pod kątem jego zainteresowań regionalistyką. Prof. dr hab. Józef Dobosz zaprezentował kolejne kręgi badań prowadzonych przez A. Wędzkiego określanych jako „mikrografia” lub „mikrohistoria”, prof. dr hab. Krzysztof Walczak wspomniał o współpracy z A. Wędzkiem nad biografistyką kaliską, natomiast dr Michał Pietrowski naświetlił współpracę z prof. Wędzkiem przy opracowywaniu monografii Koźmina Wielkopolskiego i okolic. W swoim wystąpieniu J. Dobosz jako pierwszy krąg zainteresowań badawczych A. Wędzkiego przedstawił badania nad dziejami miast. Temu zagadnieniu poświęcił on swoją pierwszą pracę *Drezdenko nad Notecią (Drzeń)*, wydaną krótko po ukończeniu studiów i rozpoczęciu pracy w IZ w 1953 r.¹³ Po niej bardzo szybko powstawały kolejne. Było ich co najmniej kilkadziesiąt – różnej objętości, mocno osadzonych w nurcie badawczym, który w przyszłości zdominuje jego działalność naukową, czyli historię osadnictwa. Będą to prace o miastach, w zależności od indywidualnej biografii miasta, obejmujące chronologicznie okres od wieków średnich aż po wiek XIX. Niebawem zaczęły pojawiać się prace dotyczące tzw. Wielkopolski Wschodniej, czyli tej jej części, która znajdowała się w zaborze rosyjskim. Pojawiają się prace opisujące dzieje Koła czy Słupcy¹⁴. Na początku lat 80. XX w. nastąpił proces odbudowywania tzw. pamięci zbiorowej, czego przykładem są pojawiające się coraz częściej monografie miast wielkopolskich. Z prośbą o napisanie monografii Słupcy zwrócono się wówczas do doc. Bolesława Szczepańskiego. Jeden z rozdziałów tej monografii przypadł do napisania J. Doboszowi, który udał się z opracowanym przez siebie tekstem na konsultacje do prof. A. Wędzkiego. Była to zarazem okazja do pierwszego kontaktu z A. Wędzkiem, którego odwiedził w 1987 r. w redakcji SSS, mieszczącej się wówczas w zabytkowej secesyjnej kamienicy przy

¹³ A. Wędzki, *Drezdenko nad Notecią (Drzeń)*, Przegląd Zachodni, R. 9 (1953), nr 1–3, s. 369–372.

¹⁴ Tenże, *Czasy najdawniejsze do roku 1362, Przemiany urbanistyczne w pierwszej połowie XIX wieku*, [w:] *Sześćset lat miasta Koła*, red. J. Burszta, Poznań 1963, s. 9–37, 145–157; tenże, *Zarys dziejów Słupcy i powiatu słupeckiego, Opis turystyczno-krajoznawczy powiatu słupeckiego*, [w:] *Dzieje ziemi słupeckiej*, red. B. Szczepański, Poznań 1996 s. 55–145, 231–262.

ul. Zwierzynieckiej 20. W pamięci pozostała postać A. Wędzkiego wylaniająca się zza wielkiej maszyny do pisania w otoczeniu mnóstwa książek ustawionych na otaczających go regałach¹⁵.

Wśród monografii miast autorstwa A. Wędzkiego pojawiły się m.in. Kalisz, Konin, Pyzdry, Kcynia, Góra Śląska, Gorzów Wlkp., Środa, Ostrów czy Ostrzeszów, a także cały ciąg tego typu miejscowości większych lub też zupełnie małych miasteczek, jak Przemęt, Szubin¹⁶. Odrębnej analizy wymagałoby jego spojrzenie na podłoże społeczne, tkankę miejską regionu pogranicza Wielkopolski. Wśród tych opracowań była też Osieczna, która spotkała się z bardzo pozytywnymi opiniami, a także Łabiszyn, Gniezno, Wągrowiec¹⁷. Co ciekawe, obok Gołańczy, Trzemeszna, Koźmina pojawia się pewna refleksja na temat średniowiecznych dziejów Przemysła i Sandomierza¹⁸. Było to mocne wyjście poza opłotki Wielkopolski. Dzieje miast najczęściej obejmowały okres średniowiecza, jednak niekiedy trzeba było wejść w prahistorię. A. Wędzki wchodził w długie ciągi, opisując okres od pra-

¹⁵ *Dzieje Słupcy*, red. B. Szczepański, Poznań 1996.

¹⁶ A. Wędzki, *Kalisz w państwie wczesnopiastowskim i w okresie rozbitcia feudalnego, Lokacja Kalisza, Kalisz w okresie późnego średniowiecza*, [w:] *Dzieje Kalisza*, red. W. Rusiński, Poznań 1977, s. 44–93, 97–106; tenże, *Konin w czasach przedrozbiorowych*, Konin 2000, ss. 192, 1 nlb., 4 tabl.; tenże, *Pyzdry późnośredniowieczne*, *Rocznik Koniński* 12 (1998), s. 33–74; tenże, *Rozwój sieci miejskiej na Pałukach w średniowieczu*, *Żnińskie Zeszyty Historyczne* 5 (1992), s. 10–22; tenże, *Ze studiów nad genezą i początkami Góry Śląskiej*, *Rocznik Leszczyński* 7 (1985), s. 9–42; J. Benyskiewicz, Z. Boras, A. Wędzki, *Gorzów od czasów najdawniejszych do schyłku średniowiecza*, [w:] *Dzieje Gorzowa*, t. 1, Gorzów Wlkp. 1990, s. 13–77; A. Wędzki, *Region ostrowski w średniowieczu*, [w:] *Ostrów Wielkopolski. Dzieje miasta i regionu*, red. S. Nawrocki, Poznań 1990, s. 71–112; tenże, *Ostrzeszów w okresie starożytności i średniowiecza*, [w:] *Dzieje Ostrzeszowa*, red. S. Nawrocki, Kalisz 1990, s. 23–70; tenże, *Okres starożytności i wczesnego średniowiecza*, [w:] *Dzieje Środy Wielkopolskiej i jej regionu*, red. S. Nawrocki, Środa 1990, s. 17–46; tenże, *Od starożytności do II rozbioru Polski*, [w:] *Przemęt. Zarys dziejów*, red. K. Zimniewicz, Poznań 1991, s. 37–134; tenże, *Rezydencja w Szubinie na Pałukach w świetle źródeł pisanych*, *Żnin–Szubin* 1992, ss. 70.

¹⁷ A. Wędzki, *Osieczna. Z dziejów miasta szlacheckiego w przedrozbiorowej Rzeczypospolitej*, *Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza* 19 (1994), z. 2, s. 7–30; tenże, *Początki Łabiszyna. W związku z 625-letnią rocznicą najstarszej wzmianki o mieście*, *Żnińskie Zeszyty Historyczne* 12 (1994), s. 26–39; tenże, *Rozwój Gniezna w późnym średniowieczu (wiek XIII–XV)*, [w:] *Gniezno pierwsza stolica Polski, miasto świętego Wojciecha. Katalog wystawy zorganizowanej w dniach od 29 września 1994 do 31 stycznia 1995 roku*, Gniezno 1995, s. 27–44; tenże, *Wągrowiec w przededniu wojny 1939 r.*, *Pałuki* 8 (1998), nr 34 (340), s. 13.

¹⁸ A. Wędzki, *Uwagi nad rolą i znaczeniem Sandomierza i Przemysła w państwie wczesnopiastowskim*, [w:] *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum et sacrum*, Poznań 1998, s. 158–164.

dziejów często do XIX w. W wielu monografiach dotyczących obszaru Wielkopolski taką naturalną cezurą bywa zazwyczaj data drugiego rozbioru Polski w 1793 r. Była to dobra warsztatowo regionalistyka. Co najmniej kilkadziesiąt miast i miasteczek Wielkopolski poddał on mniej lub bardziej szczegółowemu oglądowi. Nie znajdziemy w Wielkopolsce drugiego regionalisty, który by w takiej liczbie podjął się tak różnorodnych opracowań. A. Wędzkiego można jedynie z perspektywy Małopolski porównać z Feliksem Kirykiem.

Drugim obszarem prowadzącym nas do zmiany perspektywy regionalistycznej z mikrohistorii do historii nieco szerszej, to są ziemie, powiaty czy też jakieś większe fragmenty terytorialne, jakimi się zajmował. Możemy zaliczyć do nich *Dzieje ziemi słupeckiej* czy powiat walecki¹⁹. Do tych zainteresowań doszła też Suwalszczyzna²⁰. Pracą łączącą klasyczne osadnictwo z historią osadniczą jest wydana w 1979 r. praca – *Mapa podziałów plemiennych w Wielkopolsce*²¹. Był to troszkę inny kaliber regionalistyki. Tak samo jak cały ciąg prac dotyczących Pałuk, włącznie z niewielką wydaną w 1997 r. książeczką wieńczącą te badania poświęcone Pałukom, stanowiącą częściowo zbiór różnych jego wcześniejszych doświadczeń²². To, że czasami interesował się mniejszym ośrodkiem niż miasto – wsią – jest dość oczywiste, ale nie ma zbyt wiele publikacji na ten temat. Można zaliczyć do nich pracę z 1997 r. poświęconą wsi Skarpa²³.

Spoglądając na dzieje osadnictwa, znaczącą rolę w opracowaniach A. Wędzkiego odgrywały grody. Z powodu braku źródeł pisanych, badania nad ich powstaniem i rozwojem są ściśle związane z archeologią. Niedługo po rozpoczęciu pracy w 1955 r. ukazała się praca o grodzie w Radzimiu²⁴. Do problematyki związanej z tym grodem A. Wędzki wracał także w latach późniejszych. Gród ten jest mniej znany niż Gniezno czy Giecz, jednak z racji swojego położenia nad rzeką Wartą

¹⁹ A. Wędzki, *Zarys dziejów Słupcy i powiatu słupeckiego, Opis turystyczno-krajoznawczy powiatu słupeckiego*, [w:] *Dzieje ziemi słupeckiej*, Słupca–Poznań 1960, s. 55–145, 231–262; tenże, *Od czasów najdawniejszych do połowy XIV wieku., Z dziejów poszczególnych miejscowości*, [w:] *Historia powiatu waleckiego*, Poznań 1961, s. 13–37, 317–352.

²⁰ Zainteresowanie A. Wędzkiego Suwalszczyzną było pokłosiem jego udziału w ekspedycji jaćwieskiej na początku lat 60. XX w.

²¹ A. Wędzki, *Mapa podziałów plemiennych w Wielkopolsce*, [w:] *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, t. 1, red. Z. Sobierajski, J. Burszta, Wrocław 1979, s. 46–50, 1 mapa.

²² Tenże, *Przeobrażenia sieci miejskiej na Pałukach w dobie nowożytniej*, *Żnińskie Zeszyty Historyczne* 21 (1997), s. 14–23.

²³ Tenże, *Skarpa. Zapomniana polska rezydencja ziemiańska na Krajnie. Wieś i właściciele*, [w:] *Eruditio et interpretatio*, red. Z. Chodyła, Poznań 1997, s. 95–110.

²⁴ Tenże, *Radzim, zapomniany gród kasztelański nad Wartą*, *Przegląd Zachodni* 11 (1955), nr 3–4, s. 518–530.

w średniowieczu odgrywał znaczącą rolę w centralnej Wielkopolsce. Również o Gieczu A. Wędzki pisał już w 1958 r.²⁵ Potem wśród opracowań pojawił się jeszcze Łąd jako gród kasztelański. Podobnie było z Przemętą. Przemęt był miastem, a wcześniej był także grodem, który można nazwać kasztelańskim.

Kolejne szersze opracowania poświęcone dziejom osadnictwa kierują nas w stronę czegoś więcej niż mikrohistoria. Wprawdzie mieszczą się one w kategoriach tradycji i pamięci zbiorowej, jednak nie są klasycznymi mikrohistoriami. Zalicza się do nich praca *Ze studiów nad procesami osadniczymi ziem Polski zachodniej. Wybrane zagadnienia*²⁶. Stanowi ona próbę zdyskontowania dotychczasowych badań A. Wędzkiego. Ukazała się w 1987 r. i stanowi uporządkowanie spojrzenia na ciąg osadniczy, z którym mamy do czynienia głównie w Wielkopolsce, a częściowo także na Ziemi Lubuskiej. Praca ta jest pierwszą, w której historyk z Wielkopolski podjął się zestawienia ze sobą dwóch metod, archeologicznej i historycznej. Jest ona poświęcona przydatności badań archeologicznych do odtwarzania podziałów terytorialnych dla okresu wczesnego średniowiecza. Do któregoś momentu dla badacza historia pisana odgrywa dużą rolę, jednak od któregoś w badaniach nad średniowieczem szukamy niezbędnych do prowadzenia dalszych badań źródeł archeologicznych.

Jeśli chodzi o regionalistykę, to należy wziąć pod uwagę także prace związane z zainteresowaniami A. Wędzkiego kolekcjonerstwem. Nie ma ich dużo w dorobku pisanim, ale niekiedy się pojawiają. Kilka prac poświęconych zostało także upamiętnieniom wydarzeń związanych z bitwami. Wpisują się one w poszukiwanie pamięci zbiorowej opartej na hasle historycznym. Bardzo ważny element dorobku A. Wędzkiego stanowi leksykografia. Skupiała się ona głównie wokół SSS i obejmowała hasła dotyczące grodów i miast, głównie z terenu Polski i Czech. Kolejna praca o charakterze leksykograficznym nosiła tytuł *Miasta polskie w tysiącleciu*. Zawierała szereg haseł poświęconych miastom, zwłaszcza z terenu Wielkopolski. Wspomnieć należy także *Mały słownik kultury dawnych Słowian*, zawierający dziesiątki mikrohasel opracowanych przez A. Wędzkiego²⁷. Patrząc na ten dorobek regionalistyczny, należy zwrócić uwagę na jeszcze jedno. Obok studiów osadniczych były też elementy biografistyki regionalnej, w które wpisywały się liczne niewielkie opracowania związane z badaniami prowadzonymi nad dziejami rezydencji.

²⁵ Tenże, *Rozwój i upadek grodu gieckiego*, *Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza* 4 (1958), z. 2, s. 5–37.

²⁶ Tenże, *Ze studiów nad procesami osadniczymi ziem Polski Zachodniej. Wybrane zagadnienia*, Wrocław 1987, ss. 213, 2 nlb.

²⁷ *Mały słownik kultury dawnych Słowian*, red. L. Leciejewicz, Warszawa 1988.

Zarówno z regionalizmu, jak i formacji historyczno-prawnej A. Wędzkiego wyrosła praca *Początki reformy miejskiej w środkowej Europie do połowy XIII wieku*²⁸. Była to jego praca habilitacyjna, wydana w 1974 r. nakładem PTPN. Stanowi ona syntezę jego długoletnich badań regionalnych nad miastami. Składa się z trzech części: miasta na prawie rodzimym, przebieg reformy miejskiej do połowy XIII w. oraz charakterystyka miast objętych reformą. Należy podkreślić, że całość działalności A. Wędzkiego wpisuje się nie tyle w regionalistykę, co w budowę pamięci zbiorowej i mikrohistorię. Tak właśnie należałoby ją zdefiniować. To, że nie był historykiem z wykształcenia, niczemu nie przeszkadza, ponieważ rozumiał on metodę historyczną, opanował ją i stosował po swojemu, czyli z pełną skromnością, bo taki po prostu był. W 2007 r. jego młodszy koledzy wydali zbiór jego studiów nad wybranymi makro- i mikroregionami oraz ośrodkami wiejskimi Wielkopolski pt. *Przechadzki po Wielkopolsce*²⁹. Z pewnością można do niego odnieść zdanie prof. G. Labudy „Uczony zbiera plon swojego naukowego zasiewu”.

Cenne przyczynki do poszerzenia wiedzy na temat prowadzonych przez A. Wędzkiego badań nad mikrohistorią stanowiły kolejne dwa referaty. Pierwszy z nich pt. „Profesor Andrzej Wędzki i Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk” przedstawił prof. Akademii Kaliskiej, Prezes Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, dr hab. Krzysztof Walczak. Podkreślił on, że kontakty prof. A. Wędzkiego z Kaliszem zapoczątkowane zostały w latach 70. XX w. wraz z rozpoczęciem przygotowań do opracowania i wydania *Dziejów Kalisza*³⁰. Monografia ta stanowiła przez dziesiątki lat zarówno punkt odniesienia prowadzonych później badań naukowych, jak i kompendium na podstawie kompetentnego źródła informacji. Na potrzeby tej monografii A. Wędzki przygotował trzy kluczowe rozdziały dotyczące średniowiecznych dziejów miasta. Ważnym momentem owocującym w latach późniejszych współpracą A. Wędzkiego z Kaliskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk, a wraz z nim inicjatywa powstania *Encyklopedii Wielkopolski* realizowana przez poznański oddział Państwowego Wydawnictwa Naukowego. Zakładano stworzenie list haseł rzeczowych oraz biograficznych dotyczących obszaru województwa, a następnie scalenie ich przez redakcję PWN. Jednym z profesorów, do których udano się po radę i pomoc w konstruowaniu list haseł był prof. A. Wędzki. Niestety w okresie przemian społeczno-po-

²⁸ A. Wędzki, *Początki reformy miejskiej w środkowej Europie do połowy XIII wieku*. (Słowańszczyzna Zachodnia), Poznań 1974, ss. 297.

²⁹ A. Wędzki, *Przechadzki po Wielkopolsce*, Poznań 2007. Tutaj także zamieszczona została bibliografia prac A. Wędzkiego.

³⁰ *Dzieje Kalisza*, red. W. Rusiński, Poznań 1977.

litycznych 1989 r. projekt ten upadł, a w jego miejsce powstał pomysł przygotowania i edycji *Słownika biograficznego Wielkopolski południowo-wschodniej (ziemi Kaliskiej)*, poprzedzony edycją próbną wersji słownika, zrecenzowanej przez A. Wędzkiego. Kończąc swoje wystąpienie prof. K. Walczak podkreślił:

Pozytywna recenzja zeszytu próbnego była motywacją do dalszych działań, w których A. Wędzki brał czynny udział. Nie tylko wszedł w skład komitetu redakcyjnego pierwszego tomu, lecz także dostarczył znaczną ilość biogramów własnego pióra, co ze względu na znakomitą znajomość historii średniowiecznej było nieocenionym wsparciem wiedzy o ziemi kaliskiej i jej ludzich, zamieszczonej w słowniku. Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk do chwili obecnej wydało trzy tomy *Słownika biograficznego Wielkopolski Południowo-Wschodniej* (1998, 2003, 2007), w których to edycjach Profesor uczestniczył, nie tylko zasiadając w komitecie redakcyjnym firmującym poszczególne tomy, lecz także dostarczając znaczną ilość biogramów swojego autorstwa. Jego opinie były ważnym elementem prac redakcyjnych, zaś obecność podczas spotkań w Kaliszu motywowała do utrzymania wysokiej jakości oraz poziomu edytorskiego tytułu. Stanowi on jeden z dwóch filarów naukowej i wydawniczej działalności towarzystwa i jest (obok czterotomowej *Bibliografii historii Kalisza*) podstawą wielu przedsięwzięć badawczych, podejmowanych przez Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Mamy nadzieję, że wydawany właśnie czwarty tom *Słownika*, mimo iż pozbawiony już niestety obecności Profesora w komitecie naukowym, nie okaże się gorszy, aniżeli tomy poprzednie, na zawsze już świadczące o bliskim, serdecznym związku Profesora Andrzeja Wędzkiego z Kaliskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk i Kaliszem³¹.

Drugi referat na temat udziału A. Wędzkiego w badaniach „małych Ojczyzn” wygłosił dr Michał Pietrowski, założyciel i kustosz Muzeum Ziemi Koźmińskiej. Omówił on cele i kolejne etapy powstawania *Monografii Koźmina Wielkopolskiego i okolic* ze szczególnym uwzględnieniem wkładu, jaki stał się udziałem prof. A. Wędzkiego, począwszy od 1989 r., kiedy to zrodziła się inicjatywa jej powstania, aż do czasu ukazania się jej w 2006 r. A. Wędzkiemu została powierzona funkcja przewodniczącego Zespołu Redakcyjnego³². Wspólnie z A. Wędzkiem została ustalona lista autorów poszczególnych rozdziałów oraz terminy ich wykonania i przekazania do redakcji.

³¹ Fragment wystąpienia prof. dr. hab. Krzysztofa Walczaka z Akademii Kaliskiej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego „Wspomnienie o współpracy z A. Wędzkiem nad biografistyką kaliską”.

³² A. Wędzki, *Dzieje Koźmina w średniowieczu. Koźmin w czasach nowożytnych*, [w:] *Monografia Koźmina Wielkopolskiego i okolic*, red. M. Pietrowski, A. Wędzki, Koźmin Wlkp. 2006.

Po rezygnacji jednego z autorów A. Wędzki oprócz swego rozdziału poświęconego dziejom Koźmina w średniowieczu, począwszy od okresu wczesnopiastowskiego aż do czasu późnego średniowiecza, podjął się przygotowania również rozdziału pt. „Koźmin w czasach nowożytnych”, obejmującego okres od czasów renesansu aż do drugiego rozbioru Polski w 1793 r. Był on także autorem wstępu do tej monografii. Na początku 2005 r. spłynęły do redakcji wszystkie opracowania i wówczas można było przystąpić do prac redakcyjnych. Ostateczną wersję monografia ta zawdzięcza A. Wędzkiemu, którą to przygotowywał wspólnie z dr. M. Pietrowskim w trakcie jego przyjazdów do Poznania do ówczesnej siedziby Zakładu Historii IS PAN przy ul. Zwierzynieckiej 20. W trakcie wspólnie prowadzonych prac A. Wędzki wykazywał duże zaangażowanie i dzielił się cennymi uwagami. Wykazywał też dużą cierpliwość w pokonywaniu trudności. W 2006 r. monografię przekazano do druku.

Książce nadano charakter popularnonaukowy, stąd też starano się do tekstów wprowadzić konieczne objaśnienia fachowych terminów, mogących stwarzać trudności w odbiorze dla szerokich rzesz odbiorców. Monografia ta została ciepło przyjęta przez koźminian, także tych mieszkających poza Koźminem. Prof. Olgierd Lissowski w swojej recenzji określił *Monografię Koźmina* jako

Dzieło wyjątkowe, ze względu na jego unikalną skalę i jakość przedsięwzięcia badawczego. Będzie ono miało wpływ na kształtowanie się poczucia tożsamości i więzi środowiska lokalnego, a także tworzenia jego rangi i obrazu w stosunkach zewnętrznych. Jest to rzetelna i dobrze udokumentowana publikacja naukowa, której autorzy dołożyli starań, aby napisać ją językiem powszechnie zrozumiałym, unikając hermetycznego języka dyscypliny naukowej i rezygnując z niektórych rygorów redakcyjnych. Od strony dyscypliny naukowej monografia jest przede wszystkim dziełem historycznym, według dominujących metod badań i analiz chronologicznego układu treści itp. W ramach tej dyscypliny mieści się ogromna większość opracowań szczegółowych³³.

Kilka lat później z okazji przypadającej w 2014 r. setnej rocznicy wydania pierwszej monografii Koźmina pt. *Koźmin wielki i nowy* pióra ks. Stanisława Łukomskiego, prof. A. Wędzki znów zaangażował się w reedycję wspomnianej książki³⁴. Po konsultacji z prof. A. Wędzkiem przystąpiono do prac redakcyjnych. Przygotował on słowo wstępne pt. „Monografia Stanisława Łukomskiego widziana z perspektywy

³³ Olgierd Lissowski (rec.) *Monografia Koźmina Wielkopolskiego i okolic*. Maszynopis w teście z korespondencją A. Wędzkiego. Archiwum PAN. Oddział w Poznaniu, sygn. P-III-128.

³⁴ S. Łukomski, *Koźmin Wielki i Nowy*, (wyd. II) Koźmin 2015.

współczesnej w stulecie jej wydania”. Autor przedstawił jej powstanie w kontekście badań regionalnych w Wielkopolsce w XIX i na pocz. XX w. oraz napisał biografię ks. S. Łukomskiego, w której podkreślił koźmiński okres bogaty w działalność społecznikowską księdza.

Dr M. Pietrowski podkreślił, że w czasie prac nad reedycją monografii często spotykał się z A. Wędzkiem w jego mieszkaniu w Poznaniu na osiedlu Przyjaźni. Ich przyjaźń nie skończyła się po zakończeniu prac nad monografiami. W czasie odwiedzin dyskutował z profesorem na wiele tematów, przy kawie podawanej przez jego małżonkę. Przez wiele lat korespondował z nim i przysyłał kolejne numery wydawanego w Koźminie czasopisma „Szkice Koźmińskie”³⁵. Kończąc swoje wystąpienie, A. Pietrowski podziękował za kilkanaście lat wspieranej współpracy z A. Wędzkiem oraz możliwość miłych spotkań, owocnych dyskusji nad przeszłością Koźmina. Podsumowując to wystąpienie, prof. R. Grzesik zwrócił uwagę zebranych na głębokie zainteresowanie A. Wędzkiego archeologią i związane z tym zbieranie licznych artefaktów, które w większości przekazywał Muzeum Archeologicznemu.

Redaktor naczelny czasopisma „Śremski Notatnik Historyczny” Krzysztof Budzyń podkreślił, że A. Wędzki opublikował w tym periodyku wiele swoich artykułów, m.in. o rodzinie Kobylińskich, a także studium na temat osadnictwa bnińskiego i lokacji miejskiej Bnina, która do dzisiaj nie została ustalona, podobnie jak wielu innych miasteczek wielkopolskich, z powodu niezachowania się aktu lokacyjnego³⁶. Podkreślił też serdeczny stosunek A. Wędzkiego, z jakim odnosił się on do badań prowadzonych przez historyków amatorów.

Konferencję zakończyły osobiste niekiedy anegdotyczne wspomnienia o profesorze, przekazane przez kuzyna jego żony, Macieja Kobylińskiego ze Słupska oraz prof. R. Grzesika, który zwrócił uwagę na regionalizmy, jakich A. Wędzki używał w codziennych rozmowach, m.in. często pytając o temperaturę panującą na dworze używał pochodzącego z Małopolski zwrotu „jak tam na polu”, co budziło szczerze zdziwienie wśród jego współpracowników pochodzących z Wielkopolski. Kierujący Zakładem Historii IS PAN od czasu przejścia A. Wędzkiego na emeryturę w 2006 r., prof. dr hab. Ryszard Grzesik, przedstawił dotychczasowe osiągnięcia Zakładu oraz

³⁵ „Szkice Koźmińskie”. Półrocznik wydawany od 1988r. przez Towarzystwo Miłośników Koźmina Wlkp. oraz Urząd Miasta i Gminy Koźmin Wlkp. Przygotowywany przez zespół redakcyjny pod przewodnictwem dr. Michała Pietrowskiego. Periodyk przybliży historię miasta, jego obiektów oraz związane z nim osoby.

³⁶ „Śremski Notatnik Historyczny” – powstałe w 2008 r. czasopismo poświęcone historii ziemi śremskiej.

jego pracowników, a następnie wytyczył dalsze kierunki badań na kolejne lata. Na koniec swego wystąpienia wyraził nadzieję, aby warunki zewnętrzne pozwoliły na zachowanie dotychczasowego wysokiego poziomu badań prowadzonych przez pracowników Zakładu oraz dalszego uznania jego dorobku przez środowisko naukowe.

Konferencja stanowiła okazję do przyjrzenia się bliżej postaci A. Wędzkiego od strony czasów, w jakich żył i ich oddziaływania na jego późniejsze zainteresowania badawcze. Kształtowały się one pod wpływem, działających na Uniwersytecie Poznańskim od czasów międzywojennych do końca lat 50. XX w., dwóch ośrodków myśli historycznej, skupiających się na wydziałach Humanistycznym i Prawno-Ekonomicznym. Zarówno pierwszy z nich za pośrednictwem prof. Kazimierza Tymienieckiego i ówczesnej dr Brygidy Kürbisówny, jak i drugi poprzez seminaria prof. Z. Wojciechowskiego i prof. Zdzisława Kaczmarczyka badawczo ukształtowały A. Wędzkiego.

Patrząc z dzisiejszego punktu widzenia, był on niewątpliwie uczonym rodem z minionej epoki, łączącym w sobie ciekawość do odkrywania przeszłości w jej różnorodnych wymiarach i okresach, poczynwszy od prahistorii, skończywszy na wieku XIX. Cechował go etos dziewiętnastowiecznego zbieracza i mecenasa sztuki wraz z jego patriotycznym podejściem do przekazania gromadzonych przez lata bogatych zbiorów, zarówno monet, jak i książek na rzecz państwa polskiego, aby służyły potrzebom całego społeczeństwa. Dzięki przedstawionym w referatach wielu aspektom działalności naukowej A. Wędzkiego mieliśmy okazję całościowego spojrzenia na niezwykłą jak na dzisiejsze czasy postać badacza cichego, skromnego, życzliwie usposobionego do wszystkich zwracających się do niego ze swoimi problemami, stojącego nieco z boku głównych wydarzeń, jak zjazdy czy konferencje, jednak bystro obserwującego otaczający go i zmieniający się świat, badacza, który całe swoje życie poświęcił dochodzeniu do poznania prawdy i odkrywaniu nieznanych kart z naszej przeszłości.

Résumé

This article is based on materials presented at a conference devoted to Professor Andrzej Wędzki and held on 8 December 2022 in Poznań. The article discusses the gradual development of Wędzki's rich and interdisciplinary academic interests related mainly to the settlement of Slavs in Central Europe, and his successful, long-standing work on the "The Dictionary of Slavic Antiquities". This dictionary is still the only comprehensive compendium

of knowledge on the history and culture of ancient Slavs from the 6th to the 12th centuries. Emphasis is placed on Wędzki's numerous monographs and articles, and his contribution to other encyclopaedic publications in the fields of history, history of settlements, regional studies, archaeology, and numismatics.

Bibliografia/Bibliography

- Archiwum PAN Oddział w Poznaniu. Sygn. P III–128. Spuścizna naukowa Andrzeja Wędzkiego (w opracowaniu)
- Batowski H., *Słownik starożytności słowiańskich*, Odrodzenie, nr 29 (1945), s. 8
- Buczek K., *Targi i miasta na prawie polskim. (Okres wczesnośredniowieczny)*, Wrocław 1964
- Dzieje Kalisza*, red. W. Rusiński, Poznań 1977
- Enzyklopädie zur Frühgeschichte Europas: Arbeitsmaterial: Konzeption, Musterartikel*, red. J. Herrmann, G. Labuda, Berlin 1980
- Łukomski S., *Koźmin Wielki i Nowy*, (wyd. II) Koźmin 2015
- Mały słownik kultury dawnych Słowian*, red. L. Leciejewicz, Warszawa 1988
- Monografia Koźmina Wielkopolskiego i okolic*, red. M. Pietrowski, A. Wędzki, Koźmin Wlkp. 2006
- Mądry W., *Zagłada ludności żydowskiej i polskiej w Miechowie widziana oczyma nastolatka. Nieopublikowane wspomnienia Andrzeja Wędzkiego z lat 1939–1945, Zagłada Żydów. Studia i Materiały 17 (2021)*, s. 310–325
- Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych*, t. 1–8, red. A. Gąsiorowski, W. Kowalenko, G. Labuda, T. Lehr-Splawiński, A. Wędzki, Wrocław 1961–1996
- Dzieje Słupcy*, red. B. Szczepański, Poznań 1996
- Sześćset lat miasta Koła*, red. J. Burszta, Poznań 1963
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian: seria grecka, z. 2: Pisarze z V–X wieku*, red. A. Brzóstkowska, W. Swoboda, Wrocław 1989
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian: seria grecka, z. 3: Pisarze z VII–X wieku*, red. A. Brzóstkowska, W. Swoboda, Warszawa 1995
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian: seria grecka, z. 4: Pisarze z VIII–XII wieku*, red. A. Brzóstkowska, W. Swoboda, Warszawa 1997
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian: seria grecka, z. 5: Pisarze z X wieku*, red. A. Brzóstkowska, Warszawa 2009
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian: seria grecka, z. 6: Pisarze wieku XI*, red. A. Kotłowska, A. Brzóstkowska, Warszawa 2013
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian: seria łacińska, t. 1: Starożytność. Pisarze najdawniejsi*, red. A. Kotłowska, R. Grzesik, B. Grunwald-Hajdasz, Poznań–Warszawa 2016
- Wczesna Słowiańszczyzna. Przewodnik po dziejach i literaturze przedmiotu*, t. 1: A–Z, t. 2: *Bibliografia*, red. A. Wędzki, Warszawa 2008

- Wędzki A., *Drezdenko nad Notecią (Drzeń)*, Przegład Zachodni 9 (1953), nr 1–3, s. 369–372
- Wędzki A., *Radzim, zapomniany gród kasztelański nad Wartą*, Przegład Zachodni 11, (1955), nr 3–4, s. 518–530
- Wędzki A., *Rozwój i upadek grodu gieckiego*, Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza 4 (1958), z. 2, s. 5–37
- Wędzki A., *Zarys dziejów Słupcy i powiatu słupeckiego. Opis turystyczno-krajoznawczy powiatu słupeckiego*, [w:] *Dzieje ziemi słupeckiej*, Słupca–Poznań 1960
- Wędzki A., *Początki reformy miejskiej w środkowej Europie do połowy XIII wieku. (Słowiańszczyzna Zachodnia)*, Poznań 1974
- Wędzki A., *Dzieje Kalisza*, red. W. Rusiński, Poznań 1977
- Wędzki A., *Mapa podziałów plemiennych w Wielkopolsce*, [w:] *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, t. 1, red. Z. Sobierajski, J. Burszta, Wrocław 1979, s. 46–50
- Wędzki A., *Ze studiów nad genezą i początkami Góry Śląskiej*, Rocznik Leszczyński 7 (1985), s. 9–42
- Wędzki A., *Ze studiów nad procesami osadniczymi ziem Polski Zachodniej. Wybrane zagadnienia*, Wrocław 1987
- Wędzki A., Benyskiewicz J., Boras Z., *Gorzów od czasów najdawniejszych do schyłku średniowiecza*, [w:] *Dzieje Gorzowa*, t. 1 Gorzów Wlkp. 1990, s. 13–77
- Wędzki A., *Region ostrowski w średniowieczu*, [w:] *Ostrów Wielkopolski. Dzieje miasta i regionu*, red. S. Nawrocki, Poznań 1990, s. 71–112
- Wędzki A., *Ostrzeszów w okresie starożytności i średniowiecza*, [w:] *Dzieje Ostrzeszowa*, red. S. Nawrocki, Kalisz 1990, s. 23–70
- Wędzki A., *Okres starożytności i wczesnego średniowiecza*, [w:] *Dzieje Środy Wielkopolskiej i jej regionu*, red. S. Nawrocki, Środa 1990, s. 17–46
- Wędzki A., *Od starożytności do II rozbioru Polski*, [w:] *Przemęt. Zarys dziejów*, red. K. Zimniewicz, Poznań 1991, s. 37–134
- Wędzki A., *Rezydencja w Szubinie na Pałukach w świetle źródeł pisanych*, Żnin–Szubin 1992
- Wędzki A., *Rozwój sieci miejskiej na Pałukach w średniowieczu*, Żnińskie Zeszyty Historyczne 5 (1992)
- Wędzki A., *Osieczna. Z dziejów miasta szlacheckiego w przedrozbiorowej Rzeczypospolitej*, Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza 19 (1994), z. 2 (38), s. 7–30
- Wędzki A., *Początki Łabiszyna. W związku z 625-letnią rocznicą najstarszej wzmianki o mieście*, Żnińskie Zeszyty Historyczne 12 (1994), s. 26–39
- Wędzki A., *Rozwój Gniezna w późnym średniowieczu (wiek XIII–XV)*, [w:] *Gniezno pierwsza stolica Polski, miasto świętego Wojciecha. Katalog wystawy zorganizowanej w dniach od 29 września 1994 do 31 stycznia 1995 roku*, Gniezno 1995, s. 27–44
- Wędzki A., *Skarpa. Zapomniana polska rezydencja ziemiańska na Krajnie. Wieś i właściciele*, [w:] *Eruditio et interpretatio. Studia historyczne*, red. Z. Chodyła, Poznań 1997, s. 95–110
- Wędzki A., *Przeobrażenia sieci miejskiej na Pałukach w dobie nowożytnej*, Żnińskie Zeszyty Historyczne 21 (1997), s. 14–23

Wędzki A., *Wągrowiec w przededniu wojny 1939 r.*, Pałuki 8 (1998), nr 34 (340), s. 13

Wędzki A., *Uwagi nad rolą i znaczeniem Sandomierza i Przemysła w państwie wczesnopiastowskim*, [w:] *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum et sacrum*, Poznań 1998, s. 158–164

Wędzki A., *Pyzdry późnośredniowieczne*, Rocznik Koniński 12 (1998), s. 33–74

Wędzki A., *Konin w czasach przedrozbiorowych*, Konin 2000

Wędzki A., *Przechadzki po Wielkopolsce*, Poznań 2007

Wędzki A., *Miechów inspiracją w wyborze drogi życiowej*, Wieści Miechowskie, nr 9 (194) z 16 V 2008, s. 16